

Využití principů zakotvené teorie při
etnopsychologickém výzkumu:
Sociální reprezentace smrti na Srí Lance

PhDr. Roman Hytych

FSS MU, katedra psychologie

Brno 2009

Struktura příspěvku (Hytych 2005)

- ⇒ Příprava výzkumu — „nalajnování hřiště“.
- ⇒ Postupná krystalizace výzkumných metod v průběhu opakujících se fází výzkumu — „pohyb vědce na hřišti“.
- ⇒ Vytváření dat — „výsledky interakcí na hrací ploše“.
- ⇒ Synopse výzkumných zjištění — „integrativní přehlednutí odehraného zápasu“.
- ⇒ Závěr — „plánování nového klání“.

Předmět, účely a způsoby zkoumání

- ⇒ sociální reprezentace smrti ve zkoumaných populacích pracovníků a pacientů onkologie v České republice, buddhistických mnichů školy theraváda a jejich podpůrců na Srí Lance,
- ⇒ transkulturální ověření principů zakotvené teorie (Strauss & Corbinová 1999) a teorie sociálních reprezentací (Moscovici 2000; Wagner 1995), inspirativní možnosti způsobů zvládnání problematiky smrti,
- ⇒ principy budování zakotvené teorie a třináct pilířů kvalitativní analýzy (Mayring 1990).

Stádia výzkumu sociálních reprezentací smrti

- ⇒ populace pracovníků onkologie, Česká republika 2001 (Hytych 2002),
- ⇒ populace mnichů a jejich podpůrců, Srí Lanka 2002–4 (Hytych 2006),
- ⇒ pracovníci onkologie, onkologičtí pacienti a jejich příbuzní, studenti a učitelé psychologie, medicíny a SZŠ, VOŠ, Česká republika 2004 –9.

Výsledná zjištění výzkumu u populace pracovníků onkologie (Hytych 2002)

- ⇒ u tématu smrti chybí zkoumaným osobám možnost sociálního sdílení,
- ⇒ velikou roli pro ně v souvislosti s reprezentacemi smrti hrají nábožensky vztažené významy.

Osy formulované za účelem axiálního kódování:

- ⇒ individuální formulování problematiky versus interpersonální sdílení,
- ⇒ osobně ohrožující aspekt smrti versus význam smrti v kontextu nábožensky vztažených významů,
- ⇒ pasivní přijetí versus aktivní vypořádání se s hrozbou smrti.

Transkulturální rozměr:

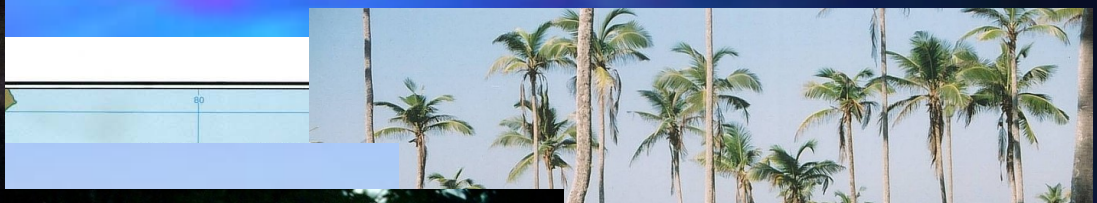
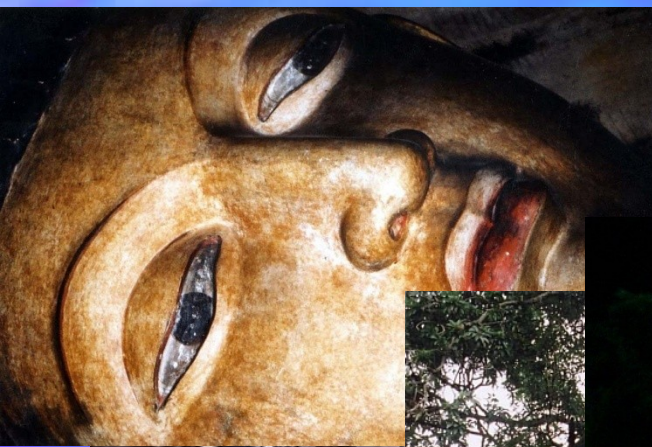
- ⇒ kulturní vázanost nábožensky vztažených významů

Váš vlastní explorativní výzkum 😊

Odpovězte si na papír na následující otázky:

- ⇒ Co vás napadne, když se řekne smrt?
- ⇒ Co vás napadne, když se řekne Srí Lanka?
- ⇒ Co na první otázku odpoví respondenti výzkumu na Srí Lance?

Tváře Srí Lanky

Pozice vědce při výzkumu

- ⇒ Designem výzkumu je terénní výzkum jehož zjištění konfrontuji analýzou relevantních dokumentů.
- ⇒ Přijatá pozice vědce — „žití ve výzkumu“ (Ratnapala 1999) se od známé pozice zúčastněného pozorovatele odlišuje záměrně budovanou identitou jednoho ze členů zkoumané skupiny, zážitkem „na vlastní kůži“.

Jednotlivé typy zdrojů dat (Frýba 1995)

- ⇒ záznamy rozhovorů s respondenty (sdílené významy),
- ⇒ záznamy pozorování (pozorované jevy),
 - ⇒ jednak stavu výzkumníka systematicky prováděnou metodou introspekce,
 - ⇒ jednak pozorovaných událostí globálně a jednání aktérů výzkumu,
- ⇒ relevantní texty (data „z druhé ruky“).

Opakující se fáze výzkumného procesu (Frýba 2003)

1. formulování výzkumné otázky, výzkumných strategií A_i a příprava výzkumné situace,
2. provedení výzkumné akce dle vybrané výzkumné strategie nejlépe vyhovující aktuální výzkumné situaci „tady a teď“,
3. zaznamenání a protokolování provedení výzkumné akce,
4. zaznamenání introspektivně pozorovaných skutečností,
5. vyhodnocení výzkumné akce, provedení jednotlivých typů kódování a příprava nových, ze zjištěných faktů vycházejících výzkumných strategií B_i .

Metody a metodika vytváření dat (Mayring 1990)

- ⇒ postupná krystalizace výzkumných metod,
- ⇒ specifikace výzkumné populace,
- ⇒ vytváření kategorií prostředky otevřeného, axiálního a selektivního kódování,
- ⇒ proces vytváření dat (Hájek 2002)

hrubé údaje ⇔ základní kategorie ⇔ hlavní kategorie.

Databáze kategorií

Microsoft Access - [Kategorie]

Soubor Úpravy Zobrazit Vložit Formát Záznamy Nástroje Okno Nápověda

Identifikační číslo

Zkratka Kategorie OK

Název Kategorie OK

Podkategorie? Název Podkategorie

Zdroj dat

Počet výskytu Kategorie OK

Axiální kódování? Axiální kódování

Poznámka?

Teoretické poznámky

Databáze kategorií otevřeného kódování - Sociálních reprezentací smrti na Sri Lance

Seznam kategorií

Zkratka	Název kategorie	Název podkategorie
Am	Amplifikace	
Ap	Apicchatā (Spokojenost)	
BD	Buddha Dhamma	
BD j		jádro
BD pa		paramatthadhamma
BD poch		pochopení
BD re		realizace
BD so		součást
BD u		účel
BD ud		udržení
BD výj		výjimečnost
BD z		znalost
BP	Být připraven	
BP při		připomenout
BP za		zaohnout
BuP	Buddha pūja	
BuP st		struktura
BuP vě		význam
Dá	Dāyakové	
Dá t		testují
Dá v		vědění
DD	Demografická data	

Jazykem nesené významy

Zdroj dat	Mnich	Laik
Rozhovor: R.I Barma	pyan lun daw (return to the deva loka) khan da wan cha de (put down burden of the body)	thay (die)
Rozhovory: R.II, III, V, X Srí Lanka	apavatvenavá (die)	merenavá (die) miyenavá (die) abhávappráptavenavá (die)
Analýza textů: Carter (1924)	apavatvenavá (to depart, decease, die) apavagí (cessation of re-birth, final emancipation, ap. of Nirvána) abhávavenavá (to become nonexistent, perish) merenavá, maranavá (dying, killing) miyanavá (to die, expire)	
Buddhadatta (1968)	apavattati (to turn away or aside, to go away)	
Childers (1993)	apavagga (completion, end, final delivery, Nibbána)	
Nyanatiloka (1980)	maraṇa (death, as ending this visible existence)	
Rhys Davids & Stede (1995)	marati (to die)	
Páli-kánon (<i>ti-piṭaka</i>)	miyyati (to die)	

Hlavní kategorie výzkumu

- ⇒ Kulturní zásobárna vědění (*Buddha-Dhamma*),
- ⇒ Proces formátování (*Formátování*),
- ⇒ Sdílené představy a užívané praktiky (*Výsledek formátování*),
- ⇒ To nesmrtelné (*Nibbána*),
- ⇒ Kontext,
- ⇒ Jevy spojené s procesem výzkumu (např. *Konkretizace instrukce, Náповěda, Vyjádření souhlasu, Změna role*).

Centrální kategorie výzkumu

Sdílené představy a užívané praktiky

⇒ dimenze: dovedné-nedovedné (*kusala-akusala*),

⇒ vlastnost: znovunastávání (*punabbhava*),

⇒ Představy

⇒ *Důležitost, Jistota, Očekávání, Okolnosti, Platnost, Postoj, Proces, Přejít, Tabu, Výzva, Zkušenost,*

⇒ Praktiky (dimenze: napospas-strategie zvládání),

⇒ Prostředky zvládání smrti,

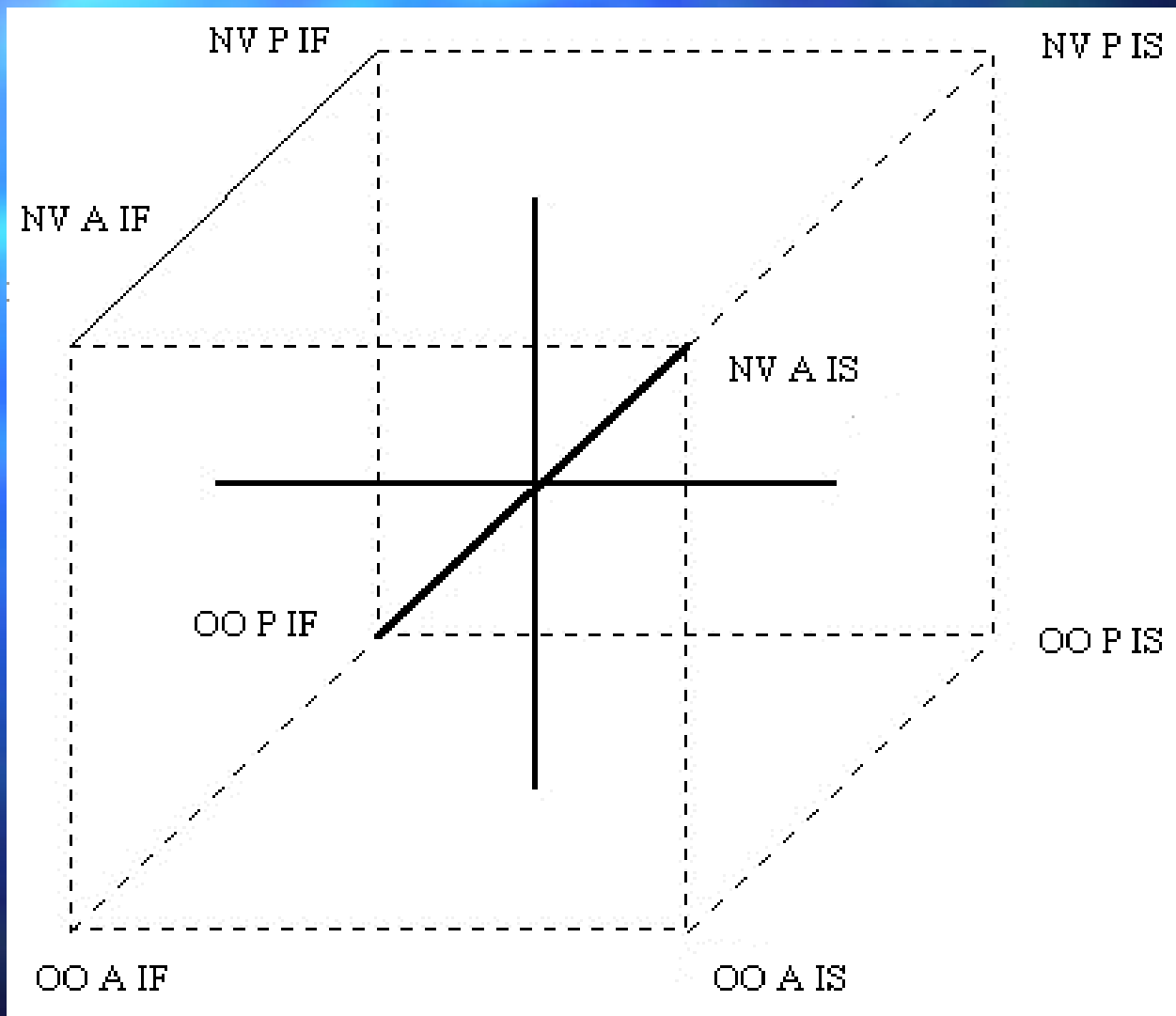
⇒ Metody zvládání smrti,

⇒ Strategie zvládání smrti,

⇒ Kontext sociálních reprezentací smrti

⇒ *Hodnoty, Jednání-Výsledek jednání, Vznik a zánik, vztah mysl-tělo, Typ osoby, Instituce podpory mnicha a laika.*

Prostor sociálních reprezentací smrti

Synopse zjištění výzkumu dle typu zdrojů dat

⇒ Výzkumná otázka

Co vás napadne, když se řekne smrt?

⇒ Pozorování

Smrt je běžnou součástí každodenního života. O smrti se mluví, sdílení problematiky smrti není pro respondenty tématem. Potřeba ukotvit neznámo je saturována. Smrt vyvolává nepříjemné prožívání, není ale nepředstavitelnou hrůzou díky autoritě sdílené kulturní zásobárny vědění Buddhova učení.

⇒ Rozhovory

„Smrt je jistá, život je nejistý“ „Co vzniklo, to zanikne“ „Jednat eticky se vyplatí“ „Smrt je okamžik v procesu znovu-nastávání“

⇒ Analýza textů

Smrt (*marāṇa*) je součástí epistemologických matic podmíněného vznikání a čtyř ušlechtilých pravd.

Co pomáhá studentům a pracovníkům? Je všímavost klíčem pro zvládání smrti?

- ⇒ 99 respondentů; 7 focus group; 17 individuálních rozhovorů,
- ⇒ souvisí protichůdnost očekávání od role zdravotníka s odlišností vlastních dovedností respondentů a jejich očekávání přístupu okolí v okamžicích smrti?
- ⇒ přínosy sdílení tématiky smrti:
 - ⇒ nejsem na smrt sám (podobnost),
 - ⇒ obohacení odlišností názorů,
 - ⇒ mezilidská blízkost,

Co pomáhá studentům a pracovníkům? Je všímavost klíčem pro zvládání smrti?

- ⇒ v nepříjemných konotacích smrti se respondenti shodují: *Smutná* (13), *Mrtvá* (10), *Černá* (5), *Šťastná* (4), *Neznámá* (3), *Obávaná* (3), *Zvědavá* (3), *Konečná* (3)...
- ⇒ ritualizovaný přístup,
- ⇒ víra – smrtí vše nekončí (zkušenost NDE),
- ⇒ proměna významu mediální prezentace tématu smrti,
- ⇒ schopnost autentického přijímání skutečnosti (trénink všímavosti).

Kulturní reprezentace smrti I.

Osy axiálního kódování	Česká republika	Srí Lanka
Individuální formulování	<p>Je podkladem konstruování nábožensky vztažených významů z pestré palety nabízených spirituálních tradic, přesto zůstává v pozadí respondenty sdílená dualita tělo/duše, tento/onen svět. Pokud je představa smrti příliš ohrožující, stává se z ní nevyslovitelná hrůza.</p>	<p>Je vázáno na aktivní vypořádání se smrtí; typ sociální reprezentace smrti „<i>vyjíměčný ověřovatel</i>“ je schopen individuálně formulovat na podkladě vlastního prožitkového ověření jevy a významy související s osou nábožensky vztažené významy versus osobně ohrožující aspekt smrti.</p>
<p>versus</p> <p>interpersonální sdílení</p>	<p>Tematika smrti není sdílena, respondenti verbalizují radost z možnosti sdílet s výzkumníkem téma smrti. V rámci ohniskových skupin tematizují novost skutečnosti veřejného a přitom osobního diskutování tématu smrti, které shrnují do třech zjištění: „<i>nejsem v tom sám</i>“, „<i>obohaceni odlišnými představami druhých</i>“ a „<i>jsme si teď nějak blíž</i>“</p>	<p>Kulturní zásobárna vědění nabízí instituce, významy a dovednosti pro sdílení, formátování a transcendenci osobního prožitku smrtelnosti do skupinově srozumitelné formy; respondenti projevují radost ze sdílení, jež ale není nesena tématem rozhovoru, ale způsobem interakce.</p>

Kulturní reprezentace smrti II.

Osy axiálního kódování	Česká republika	Srí Lanka
Nábožensky vztažené významy	Heterogenní, zpochybněné, ve vztahu k smrti nebývají předmětem sdílení, jsou výsledkem individuálního formulování. V rámci ohniskových skupin jsou buď podrobeny ostré kritice či jsou přijímány se zájmem jako možnost bližšího lidského setkání a vzájemného poznání.	Homogenní, chovající respekt a autoritu, nezpochybněné. Ve vztahu ke smrti jsou předmětem sdílení a kulturní reprodukce, výjimečně i individuálního formulování na podkladě prožitkového ověření.
versus	Setkání s hrůzou smrti může být startem na cestě k víře, individuálního formulování nábožensky vztažených významů. Hrůza smrti nebývá interpersonálně sdílena, spíše je v komunikaci vytěsňována. Především střední zdravotnický personál, který je již v průběhu studií konfrontován na tělesné rovině s péčí o umírající a zemřelé je vystaven tlaku postavit se skutečnosti smrti.	Osobně prožívané utrpení je předmětem interpersonálního sdílení uchopeného sdílenými nábožensky vázanými významy a skupinově prováděnými rituály; jen výjimečně se stává motivačním motorem pro aktivní vypořádání se smrtí.
osobně ohrožující aspekt smrti		

Kulturní reprezentace smrti III.

Osy axiálního kódování	Česká republika	Srí Lanka
<p>Aktivní vypořádání se</p> <p>versus</p> <p>pasivní přijetí</p>	<p>Veškerá aktivita je investována do formulování nábožensky vztažených význanů, je cestou k víře. Vyjímkou byl fenomén osobního prožitku NDE, který pro danou osobu znamenal prožitkové přehodnocení přístupu ke smrti a umírání a otevřel jí schopnost sdílet téma smrti s jinými, kteří ji „...vyhledávají...“. Podobně funguje i opravdovost některých pedagogů, kteří se studenty tematizují smrt sdílením vlastních prožitků konfrontace s ní a způsobů, jak se s vědomím smrti vyrovnávali.</p>	<p>Aktivní vypořádání se smrtí je cestou k prožitkovému ověření skutečnosti na které poukazují nábožensky vztažené významy. Jde o každodenní používání strategií zvládnání, jež jsou založené na stematickém rozvoji všímavosti (<i>sati</i>) v rámci meditačního tréninku myslí, aplikací metod důkladného pojmání (<i>yoniso–manasikāra</i>) a používáním osobně ohrožujícího aspektu smrti jako motivačního zdroje (<i>samvega</i>), v uceleném systému Abhidhamma.</p>
	<p>Skutečnost smrti je pasivně přijímána, nejsou přítomny explicitně formulované dovednosti vyrovnání se smrtí a její transcendenci; pasivita jde až k vyhýbání se, zastírání skutečnosti smrti, z které se stává buď nevyslovitelná hrůza či zúskostňující beznaděj.</p>	<p>Konzumace rituálů a výkladů světa, pasivní reprodukce kulturní zásobárny vědění.</p>

„...ačkoli fakt smrti, to jest její fyzická přítomnost, nás ničí, myšlenka na smrt nás může zachránit.“ (Yalom 2004)

Kontakt (e-mail: romhyt@seznam.cz)

Literatura

Frýba (1995): Metody a techniky psychologického výzkumu I.

Frýba (2003): Osobní sdělení

Hájek (2002): Tělesně zakotvené prožívání

Hytych (2002): Sociální reprezentace smrti u pracovníků onkologie.

Hytych (2005): Využití principů zakotvené teorie při etnopsychologickém výzkumu.

Hytych (2006): Dovedně žitá přítomnost přináší příjemnou budoucnost: Sociální reprezentace smrti na Srí Lance u populací theravádových mnichů a jejich podpůrců.

Mayring (1990): Einführung in die qualitative Socialforschung.

Moscovici (2000): Social Representations: Explorations in Social Psychology.

Ratnapala (1999): The Beggar in Sri Lanka.

Strauss & Corbinová (1999): Základy kvalitativního výzkumu.

Wagner (1995): Local Knowledge, Theory and Social Representation.

Yalom (2004): Lásky a její kat.